

CENSURAE LIBRORUM

STANISŁAW STABRYŁA

Polska Akademia Umiejętności
Kraków
Polska – Poland

ŚRÓDMIEJSKIE INSKRYPCJE

ABSTRACT. Stabryła Stanisław, *Śródmiejskie inskrypcje* (Downtown Inscriptions).

This is a critical review of: Elżbieta Starek, Grzegorz Kotłowski, *Łacińskie inskrypcje w kościołach Gdańska. Śródmieście*, Pelplin 2015, Bernardinum, 165x235, 236 s. ISBN: 978-83-7823-636-8.

Książka Elżbiety Starek i Grzegorza Kotłowskiego *Łacińskie inskrypcje w kościołach Gdańska. Śródmieście*, ogłoszona niedawno w Pelplinie przez Wydawnictwo Bernardinum, jest drugą publikacją obojga autorów poświęconą gdańskim inskrypcjom łacińskim. W roku 2013 Elżbieta Starek i Grzegorz Kotłowski opublikowali w tym samym wydawnictwie piękną, stosunkowo niewielką książkę typu albumowego pt. *Łacińskie inskrypcje w kościołach Gdańska. Bazylika Mariacka*. Zawiera ona 31 inskrypcji łacińskich z gdańskiej bazyliki Mariackiej upamiętniających przedstawicieli władz miejskich, urzędników, nauczycieli, lekarzy, członków znacznych rodów, a także napis fundacyjny z XIV wieku, tablicę jałmużniczą z XVII wieku i napis na pomniku ofiar tragedii smoleńskiej. Wszystkie inskrypcje znalazły się na fotografiach wraz z transkrypcjami ich tekstów i przekładami polskimi wykonanymi przez autorów książki. W jednej z recenzji tego dzieła podkreślono trafność tłumaczeń, dokładność i umiejętność oddawania ducha oryginałów łacińskich. Słusznie zwrócono również uwagę na to, że przed badaczami inskrypcji łacińskich w obiektach świeckich i sakralnych w Polsce jest jeszcze ogrom pracy, której zaledwie fragmenty znalazły się w opublikowanych dotychczas dziesięciu tomach serii *Corpus Inscriptionum Poloniae*.

Wróćmy jednak do najnowszej książki Elżbiety Starek i Grzegorza Kotłowskiego, poświęconej inskrypcjom łacińskim w kościołach gdańskiego śródmieścia. Zostały tu zebrane, przetłumaczone na język polski i objaśnione inskrypcje łacińskie z ośmiu kościołów: Bożego Ciała, św. Elżbiety, św. Katarzyny, św.

Brygidy, św. Mikołaja, św. Jana, św. św. Piotra i Pawła oraz św. Trójcy. Plan wędrowki czy – jak wolą to nazywać autorzy – „spaceru” po gdańskich kościołach został uwidoczniiony na zamieszczonej zaraz po wstępie mapie śródmieścia z wyraźnie oznaczonymi kolejnymi punktami (od 1–8) miejscami, w których znajdują się owe kościoły. To w istocie *sui generis* przewodnik po śródmiejskich kościołach Gdańska, uwzględniający przede wszystkim łacińskie inskrypcje, których razem jest oczywiście kilkakrotnie więcej niż w bazylice Mariackiej.

Przegląd inskrypcji łacińskich w każdym z kościołów gdańskiego śródmieścia otwierają zwięzłe informacje o historii danej świątyni z zaznaczeniem najważniejszych dat i wydarzeń. Kolejny stały element wprowadzenia stanowi schematyczny plan obrazujący rozmieszczenie inskrypcji wewnątrz kościoła. Każdą inskrypcję poprzedza wstęp z dłuższą lub krótszą biografią osoby, której jest poświęcone dane epitafium, lub charakterystyką ołtarza, obrazu, tablicy pamiątkowej bądź płyty nagrobnej z umieszczonymi na nich inskrypcjami łacińskimi. Następne elementy to znakomite zdjęcia inskrypcji łacińskich, w pełni czytelne dzięki perfekcyjnej technice fotograficznej, transkrypcje całych tekstów inskrypcji i ich polskie przekłady. Zarówno transkrypcje, jak i polskie tłumaczenia są dziełem autorów książki.

Najliczniejszym i jednocześnie najważniejszym rodzajem inskrypcji w tych kościołach są epitafia potomków starych rodów gdańskich, uczonych, poetów, artystów, lekarzy, kaznodziejów, diakonów, profesorów, urzędników miejskich. Wiele spośród tych epitafiów i tablic pamiątkowych upamiętnia wybitne osobistości związane z miastem. I tak na przykład wśród epitafiów w kościele św. Katarzyny zwraca uwagę inskrypcja poświęcona Heweliuszowi, światowej sławy astronomowi, matematykowi, założycielowi obserwatorium astronomicznego w Gdańsku, konstruktorowi największego wówczas teleskopu na świecie. Epitafium zostało ufundowane w roku 1780 przez prawnuka Heweliusza, Daniela Gottlieba Davissona, matematyka, bibliofila, radcę wojennego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Na tym samym filarze od strony zachodniej została umieszczona nowa tablica pamiątkowa, ufundowana w roku 2011 przez Muzeum Historyczne Miasta Gdańska z okazji 400. rocznicy urodzin wybitnego astronoma.

W kościele św. Brygidy wisi ufundowane w roku 1738 przez biskupa warmińskiego Krzysztofa Szembeka epitafium jego młodszego brata, zmarłego w Gdańsku Franciszka Szembeka (ok. 1667–1712), który swoją działalność publiczną związał z dworem króla Augusta II Mocnego. Był chorążym nadwornym koronnym, komisarzem do przeprowadzania rewizji żup solnych wielickich i bocheńskich oraz mazowieckich komór solnych, stolnikiem wielkim koronnym, starostą kolejno: bocheńskim, bieckim i halickim.

Jedno z ośmiu epitafiów w kościele św. Trójcy upamiętnia Bartłomieja Keckermanna (1572–1609), jednego z najwybitniejszych przedstawicieli gdańskiego humanizmu. Keckermann był profesorem filozofii, historykiem, teologiem

kalwińskim, autorem licznych traktatów naukowych i podręczników. Napisał między innymi przypuszczalnie pierwsze na świecie dzieło poświęcone historii logiki oraz studium o morzu i nawigacji pt. *Brevis commentatio nautica*.

W gdańskich kościołach dość licznie są reprezentowane inskrypcje umieszczone na ołtarzach. Przykładami mogą być napisy na ołtarzach Matki Boskiej Bolesnej, św. Dominika i św. Róży z Limy w kościele św. Mikołaja. Pierwszy z tych ołtarzy został ufundowany około połowy XVII wieku przez szlachcica Marcina Kulmińskiego, drugi, z wizerunkiem św. Dominika, pochodzi z drugiej połowy XVII stulecia, a ołtarz św. Róży ufundował w roku 1671 Jan Ernest Scheffler.

W gdańskich kościołach śródmiejskich inskrypcjami łacińskimi podpisano również kilka obrazów, na przykład w ołtarzu głównym w kościele Bożego Ciała, przedstawiający Chrystusa Ukrzyżowanego na tle panoramy Gdańska. Jest to kopia ufundowanego w roku 1696 przez parę małżeńską gdańszczan obrazu pędzla Andrzeja Stecha. W kościele św. Mikołaja nad epitafium Posseliusa znajduje się obraz św. Jana Kantego z łacińską inskrypcją informującą, iż był on doktorem świętej teologii i profesorem Uniwersytetu Krakowskiego, kanonizowanym przez papieża Klemensa XIII 16 lipca 1767 roku. We wprowadzeniu autorskim poprzedzającym tekst inskrypcji nie podano jednak ani daty powstania obrazu, ani imienia jego twórcy. Warto wreszcie wspomnieć, że w kościele św. Trójcy znajduje się pochodzący z początku XVII wieku obraz przedstawiający uczynki miłosierdzia, który był prawdopodobnie częścią niezachowanego epitafium. Autorzy opracowania wyjaśniają, że sam obraz został namalowany w roku 1607 przez Antoniego Müllera i wchodził w skład Tablicy Jałmużniczej w bazylice Mariackiej. W górnej części obrazu po lewej i prawej stronie Chrystusa zostały umieszczone łacińskie cytaty z Ewangelii według św. Mateusza: „Venite benedicti Patris” i „Discedite a me maledicti”.

Wypada poświęcić również uwagę filologicznej stronie książki Elżbiety Starek i Grzegorza Kotłowskiego. Nie ulega wątpliwości, że zarówno poprawne odczytanie, jak i przetłumaczenie wielu spośród tych inskrypcji wymagało wysokich kwalifikacji w zakresie epigrafiki łacińskiej, doskonałej znajomości języka łacińskiego oraz umiejętności oddawania ducha oryginałów w języku polskim. Wydaje się, że autorzy zdołali dobrze wykonać te zadania. Opracowana przez nich książka stanowi wartościowy dokument historyczny i literacki. Język inskrypcji jest często niezrozumiały, pojawiają się rzadko używane skróty, poważne błędy językowe, przeinaczenia leksykalne i niezborności syntaktyczne, dla których poprawienia niezbędne są nie tylko przygotowanie językowe i warsztatowe, lecz także daleko posunięta inwencja w tłumaczeniu i interpretacji niektórych inskrypcji. Wiele z nich musiało zostać poddanych wnikliwej analizie historycznej i filologicznej. Autorzy książki z pewnością niejednokrotnie musieli pokonywać trudności związane z ustalaniem właściwego tekstu inskrypcji i ich translacją.

Miarą owych trudności może być to, iż w tłumaczeniach tekstów inskrypcji można natrafić na pewne nieścisłości wynikające z niewłaściwej interpretacji niektórych zwrotów czy wyrazów łacińskich. I tak na przykład w kościele Bożego Ciała w epitafium Christiana Fossiusa, znakomitego kaznodziei i katechety ewangelickiego, wyrażenie „... mala sustinendo” (str. 12) zostało przetłumaczone na język polski: „dzięki... unikaniu występków”. Wydaje się, że należałoby to przełożyć: „dzięki... znoszeniu (wytrzymywaniu) nieszczęść”. W inskrypcji na medalionie w tym samym kościele, poświęconej Hieronimowi Broenowi, ostatni z jego tytułów ma formę „scholarch senior” (str. 17); autorzy uzupełnili wyraz „scholarch” łacińską końcówką *-us* („scholarchus”). Warto zauważyć, że słowniki łacińskie w ogóle nie notują takiego wyrazu, a tytuł „scholarcha” pochodzi z języka greckiego, gdzie ma formę „scholarches”. Polskie tłumaczenie całego tytułu „scholarch senior” – „zastępca scholarchy” nie wydaje się trafne, gdyż określenie „senior” oznacza osobę przełożonego, zwierzchnika, a nie zastępcę. Na str. 102 w transkrypcji napisu na tablicy upamiętniającej wzniesienie kościoła św. Mikołaja w uzupełnionym skrócie „prae” („praeposito”) końcówka *-o* powinna zostać zastąpiona przez *-i*, gdyż wyraz ten został użyty w funkcji genetywu („praepositi”).

Tego rodzaju nieliczne drobne pomyłki oraz błędy nie mają w istocie większego znaczenia i nie utrudniają zrozumienia treści poszczególnych inskrypcji, w żaden sposób nie obniżają również wartości tej starannie przygotowanej i pięknie wydanej książki. Można tutaj wyrazić przypuszczenie, że nawet dla tych spośród odwiedzających kościoły gdańskiego śródmieścia, którzy opanowali w pewnym stopniu język łaciński – co w obecnych czasach należy już do rzadkości – samodzielne i właściwe odczytanie wielu znajdujących się tam inskrypcji łacińskich jest po prostu niemożliwe. Dlatego książka Elżbiety Starek i Grzegorza Kotłowskiego może być zarówno dla nich, jak i dla osób nieznających zupełnie łaciny znakomitym przewodnikiem, który przybliży im historię gdańskich kościołów i dzieje samego miasta. Autorzy zamieścili także w swoim dziele obszerną bibliografię, indeksy miejscowości i urzędów oraz listę najczęściej używanych skrótów.

Elżbieta Starek, Grzegorz Kotłowski, *Łacińskie inskrypcje w kościołach Gdańska. Śródmieście*, Pelplin 2015, Wydawnictwo Bernardinum, str. 236.